

ประวัติศาสตร์โบราณคดีในกลุ่มน้ำบนเส้นทางโขง – น่านตอนล่าง

ธีระวัฒน์ แส่นคำ¹

ความนำ

สืบเนื่องจากวารสารอารยธรรมศึกษา โขง – สาละวิน ฉบับที่ผ่านมา ผู้เขียนได้เสนอบทความเรื่อง “ลุ่มน้ำป่าด – ลุ่มน้ำตรอน : ประวัติศาสตร์โบราณคดีบนเส้นทางโขง – น่านตอนกลาง”² เพื่อความต่อเนื่องของเนื้อหา ในฉบับนี้ ผู้เขียนจึงได้นำเสนอข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีบนเส้นทางโขง – น่านตอนล่าง ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญเส้นหนึ่งในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต (ล้านช้างเวียงจันทน์)

เส้นทางคมนาคมระหว่างลุ่มน้ำโขงกับลุ่มน้ำน่านมี 3 เส้นทางหลัก **เส้นทางตอนบน**เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างเมืองน่านกับเมืองหลวงพระบาง อยู่ในเขตลุ่มน้ำน่านตอนบน อาศัยที่ราบหุบเขาบนเทือกเขาหลวงพระบางเป็นเส้นทางหลัก **เส้นทางตอนกลาง** มีเส้นทางคมนาคม 2 เส้นทาง ตอนกลางช่วงบนอาศัยลุ่มน้ำป่าดเป็นเส้นทางคมนาคม จากบริเวณปากป่าด ผ่านเมืองน้ำป่าด แล้วข้ามภูเขาบริเวณช่องภูตูไปยังเมืองปากลายซึ่งอยู่ริมแม่น้ำโขงในเขตประเทศลาว ตอนกลางช่วงล่างอาศัยลุ่มน้ำตรอนเป็นเส้นทางคมนาคม โดยเริ่มจากปากน้ำตรอนเข้าไปในเขตลุ่มน้ำตรอน ด้านในพอสุดน้ำตรอนก็ข้ามภูเขาไปสู่ลุ่มน้ำป่าดที่ได้เมืองน้ำป่าด จากนั้นก็รวมเป็นเส้นทางเดียวกันกับช่วงบนและ **เส้นทางตอนล่าง** ซึ่งนำเสนอในบทความนี้ เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญระหว่างเมืองพิบูลโลกกับเมืองเวียงจันทน์และบ้านเมืองในกลุ่มน้ำโขงบริเวณใกล้เคียงมาแต่โบราณ เส้นทางนี้อาศัยลุ่มน้ำแควน้อยเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีลุ่มน้ำเหือง ลุ่มน้ำเลยและลุ่มน้ำสาขาอื่น ๆ เป็นเส้นทางเครือข่ายแยกย่อยไปยังบ้านเมืองในกลุ่มน้ำโขงอีกด้วย สาระสำคัญของบทความนี้ก็เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า เส้นทางติดต่อของผู้คนระหว่างลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำน่านตอนล่างมีอยู่จริงและมีมาอย่างยาวนาน มีหลักฐานรองรับทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี สามารถรับรู้ได้อย่างเป็นรูปธรรม

เส้นทางคมนาคมโขง – น่านตอนล่าง

เส้นทางคมนาคมของผู้คนระหว่างลุ่มน้ำโขงกับลุ่มน้ำน่านตอนล่างนั้น เป็นเส้นทางเก่าแก่มีการพบร่องรอย การเดินทางเคลื่อนไหวของผู้คนจากลุ่มน้ำโขงสู่ลุ่มน้ำน่านไม่น้อยกว่า 2,000 ปีมาแล้ว จากการศึกษาเส้นทางคมนาคมของผู้คนจากสองลุ่มน้ำนี้ พบว่าเส้นทางจากลุ่มน้ำโขงไปสู่ลุ่มน้ำน่านตอนล่างนี้มี 2 เส้นทาง ก่อนที่จะเดินทางข้ามภูเขาลงสู่ที่ราบลุ่มหุบเขาแอ่งนครไทยแล้วรวมเป็นเส้นทางเดียวกัน จากนั้นก็ข้ามภูเขาในเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ ตะวันตก ลงสู่บ้านเมืองในที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อยและแม่น้ำน่านบริเวณเมืองพิบูลโลก

เส้นทางแรก เริ่มต้นจากบริเวณปากเหือง ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำเหืองไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย แล้วเดินทางทวนน้ำตามที่ราบลุ่มแม่น้ำเหืองขึ้นมาทางทิศตะวันตก หลังจากนั้นก็เดินทางมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้อาศัยที่ราบลุ่มแม่น้ำห่มัน ผ่านเมืองด่านซ้ายซึ่งเป็นที่ตั้งของพระธาตุศรีสองรัก สัญลักษณ์เขตแดนระหว่างกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วก็เดินข้ามภูเขาลงสู่ที่ราบลุ่มน้ำเพียงในเขตอำเภอนครไทย จังหวัดพิบูลโลก ลัดเลาะไปตามลุ่มน้ำเพียงออกสู่ลุ่มน้ำแควน้อยในแอ่งที่ราบหุบเขานครไทย จุดสิ้นสุดของเส้นทางอยู่ที่เมืองนครไทย

เส้นทางที่ 2 เริ่มต้นจากบริเวณปากเลย ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำเลยไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขง ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลยแล้วอาศัยที่ราบลุ่มแม่น้ำเลยเดินทางมาทางทิศใต้ผ่านเมืองเลย เมืองทรายขาว ลัดเลาะลุ่มน้ำเลยไปตามหุบเขาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ข้ามภูเขาในเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันออกลงสู่ที่ราบลุ่มหุบเขาในเขตอำเภอนครไทย แล้วไปบรรจบกับเส้นทางแรกที่เมืองนครไทย สำหรับเส้นทางนี้ยังสามารถเดินทางติดต่อกับบ้านเมืองในกลุ่มน้ำป่าสัก โดยสามารถข้ามภูเขาในเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ตะวันออกลงสู่เมืองหล่มเก่า – หล่มสักได้อีกด้วย

¹นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

²ดูเพิ่ม ธีระวัฒน์ แส่นคำ “ลุ่มน้ำป่าด – ลุ่มน้ำตรอน : ประวัติศาสตร์โบราณคดีบนเส้นทางโขง – น่านตอนกลาง” ใน วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ประจำเดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2553).

ทั้ง 2 เส้นทางดังกล่าวได้มาบรรจบกันที่เมืองนครไทย หลังจากนั้นก็อาศัยที่ราบลุ่มหุบเขาริมแม่น้ำแควน้อยเป็นเส้นทางคมนาคม ผ่านเมืองชาติตระการ ลัดเลาะหุบเขาสูงสู่ที่ราบลุ่มแม่น้ำแควน้อยตอนล่างในเขตอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งมีร่องรอยชุมชนโบราณอยู่อย่างหนาแน่น ก่อนที่แม่น้ำแควน้อยจะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่านที่บริเวณปากโทก ในเขตตำบลปากโทก อำเภอเมืองพิษณุโลก ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกขึ้นมาทางทิศเหนือประมาณ 15 กิโลเมตร

นอกจากนี้จากการสำรวจสภาพภูมิประเทศและโบราณคดีของรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม พบว่ามีร่องรอยของแม่น้ำแควน้อยสายเก่าไหลขนานกับแม่น้ำน่านทางทิศตะวันออกของตัวเมืองพิษณุโลกแล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำน่านทางตอนใต้ของเมือง สำหรับข้อมูลส่วนนี้ผู้เขียนได้นำเสนอไว้ในส่วนต่อไป

หากศึกษาจากสภาพภูมิประเทศของเส้นทางระหว่างลุ่มน้ำโขงกับลุ่มน้ำน่านตอนล่างนี้แล้ว ก็จะพบว่า เส้นทางได้อาศัยที่ราบลุ่มแม่น้ำหรือลำห้วยเป็นส่วนใหญ่ โดยลัดเลาะไปตามหุบเขาตัดผ่านแนวเทือกเขาเพชรบูรณ์ทั้งทางฝั่งตะวันออกและตะวันตก มีเพียงบริเวณตอนล่างของที่ราบลุ่มแม่น้ำเลยและแม่น้ำแควน้อยเท่านั้นที่เป็นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่กว่าเขตที่ราบลุ่มอื่น ๆ พื้นที่ของเส้นทางดังกล่าวครอบคลุมอยู่ในเขตจังหวัดเลยและพิษณุโลก ในเส้นทางนี้ทุกลุ่มน้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมล้วนแต่มีการพบแหล่งโบราณคดี โบราณสถานและร่องรอยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาอย่างยาวนาน

ประวัติศาสตร์โบราณคดีลุ่มน้ำหมัน – น้ำเหือง

แม่น้ำหมันเป็นแม่น้ำสายสั้น ๆ มีจุดกำเนิดจากภูคอน ไกลในเขตเทือกเขาเพชรบูรณ์ไหลผ่านตัวเมืองด่านซ้าย แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำเหืองที่ปากหมัน ตำบลปากหมัน อำเภอด่านซ้าย มีความยาวประมาณ 66 กิโลเมตร³ ในบริเวณลุ่มน้ำหมันมีชุมชนโบราณและโบราณสถานที่สำคัญ ดังนี้

1. พระธาตุศรีสองรัก พระธาตุศรีสองรักสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นประจักษ์พยาน ในการทำสัญญาพระราชไมตรีระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต

(เวียงจันทน์) การสร้างใช้เวลาทั้งหมด 3 ปี คือเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2103 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2106 พระธาตุศรีสองรักเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของจังหวัดเลยและได้ใช้ภาพพระธาตุศรีสองรักเป็นตราสัญลักษณ์ของจังหวัดเลยด้วย

รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระธาตุศรีสองรัก มีลักษณะเป็นไทยผสมลาว องค์พระเจดีย์ก่ออิฐถือปูน สูงประมาณ 30 เมตร ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง กว้างด้านละประมาณ 11 เมตร องค์ระฆังทรงบัวเหลี่ยมหรือที่บางคนเรียกว่า ทรงสูงคว่ำ ซึ่งรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ได้ให้ความเห็นว่าเป็นลักษณะพิเศษของศิลปกรรมล้านช้างโดยเฉพาะพระธาตุพนม พระธาตุขามแก่น พระธาตุหลวง (เวียงจันทน์) พระธาตุศรีโคตรบอง (แขวงคำม่วน) และอีกมากมายในแถบลุ่มน้ำโขง ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ผิดกันที่ว่าทรงจะชะลูดหรือป้อมกว่า (สุทธาราศูจฉายา, 2539)

2. เมืองด่านซ้าย อยู่ใกล้กับพระธาตุศรีสองรัก ความเป็นชุมชนของเมืองด่านซ้ายน่าจะตั้งขึ้นภายหลังการสร้างพระธาตุศรีสองรัก เพราะการสร้างพระธาตุองค์นี้ระหว่างปี พ.ศ. 2103 – 2106 นั้น ผู้คนที่ถูกเกณฑ์มาสร้างเจดีย์จำต้องมีที่พักพิงอยู่อาศัย มีนายกองนายหมวดควบคุม ครั้นต่อมาจึงปรากฏหมู่บ้านต่าง ๆ รอบพระธาตุสมัยนั้นคือ หมู่บ้านนาไท (กรุงศรีอยุธยา) บ้านนาอู๋ (หลวงพระบาง) บ้านนาเวียง (เวียงจันทน์) บ้านชีปะขาว (นาฝ้าขาว) ได้สืบเชื้อสายลูกหลานมาจนถึงปัจจุบัน (เดิม วิภาคย์พจนกิจ, 2530) แสดงว่าในระยะแรกคงเป็นเมือง เล็ก ๆ ที่เกิดจากข้าวัดหรือข้าโอกาสที่ดูแลพระธาตุเท่านั้น

เมืองด่านซ้ายแต่เดิมเป็นเมืองขึ้นหรือเป็นเมืองบริวารของเมืองพิษณุโลก ตำแหน่งเจ้าเมืองคือ พระแก้วอาษา มีศักดิ์นา 800⁴ ต่อมาได้ถูกยุบลงเป็นอำเภอและมาขึ้นกับจังหวัดเลย เพราะมีความสะดวกในการติดต่อราชการมากกว่า อีกทั้งยังเป็นกลุ่มชนที่มีภาษาและชาติพันธุ์เดียวกันด้วย ในเมืองด่านซ้ายยังมีวัดโพธิ์ชัย ซึ่งเป็นวัดเก่าแก่ของเมือง ภายในวัดมีวิหารเก่าประดิษฐานองค์พระเจ้าใหญ่ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ศิลปะล้านช้างและพระพุทธรูปไม้อีกหลายองค์ วิหารหันหน้าไปทางทิศตะวันตกลงสู่แม่น้ำหมัน

³สุมาต ภูลายาว “ชิงช้าสวรรค์คั่นน้ำเข้านา” ใน โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต สืบค้นจาก www.livingriversiam.org สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.

⁴จิราภรณ์ สถาปนาระวธรณะ “เจ้าเมืองบางซ่ง” ใน *ถิ่นนี้เมืองบางซ่ง 2 (ปาฏิหาริย์แห่งกาลเวลา)*, 2552. อ้างถึง กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร. การแต่งตั้งขุนนางไทยในสมัยรัชกาลที่ 5. 2521, หน้า 9.

รูปที่ 1 พระธาตุศรีสองรัก

รูปที่ 2 วิหารวัดโพธิ์ชัยนาฬิง

3. วัดโพธิ์ชัยนาฬิง อยู่ที่บ้านนาฬิง ตำบลนาฬิง อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เป็นวัดเก่าแก่มียุบรวม 200 – 300 ปีมาแล้ว ภายในวัดมีวิหารซึ่งมีจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับพุทธประวัติและวรรณกรรมท้องถิ่น ที่ผนังด้านทิศเหนือมีจารึกว่าภาพเขียนดังกล่าวเขียนขึ้นเมื่อจุลศักราช 1214 ตรงกับ พ.ศ. 2395 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนที่ผนังด้านนอกยังมีจิตรกรรมที่เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2459 (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ยังมีพระเจดีย์ก่ออิฐขนาดเล็กศิลปะพื้นถิ่นหลายองค์และมีหอไตรไม้ยกพื้นสูงจากระดับพื้นดินกว่า 20 เมตร ถือว่าเป็นหอไตรที่สูงที่สุดในประเทศไทยก็ได้

นอกจากนี้ ภายในวัดยังเป็นທີ່ประดิษฐาน “พระเจ้าองค์แสน” พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัยขนาดหน้าตักกว้าง 36 เซนติเมตร สูง 48 เซนติเมตร ศิลปะล้านช้าง (ทศพล จังพานิชย์กุล, 2547) เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองอีกองค์หนึ่งของจังหวัดเลย เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ชาวบ้านก็จะอัญเชิญพระเจ้าองค์แสนมาทำพิธีสงฆ์เป็นประจำทุกปี

ในเขตที่ราบลุ่มน้ำหมันนี้มีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวเข้ามาอาศัยอยู่อย่างยาวนาน เมื่อครั้งสมัยอยุธยาได้มีการใช้พระธาตุศรีสองรักและแม่น้ำหมันเป็นพรมแดนธรรมชาติระหว่าง 2 อาณาจักรด้วย

ส่วนแม่น้ำเหือง มีต้นกำเนิดบริเวณภูเมียงในอำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย ไหลลงสู่แม่น้ำโขงที่ปากเหือง บ้านท่าดีหมี อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดเลย มีความยาวประมาณ 130 กิโลเมตร แม่น้ำเหืองเป็นพรมแดนธรรมชาติระหว่างราชอาณาจักรไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ในปัจจุบันยาวประมาณ 110 กิโลเมตร ตลอดสายน้ำเหืองมีน้ำตกหลายแห่ง น้ำตกที่มีขนาดใหญ่และเป็นที่ยู่งักของนักท่องเที่ยวโดยทั่วไปก็คือ น้ำตกตาดเหือง

เนื่องจากแม่น้ำเหืองได้ไหลผ่านพื้นที่หุบเขาที่สูงชันเป็นส่วนใหญ่ มีที่ราบลุ่มเพียงส่วนน้อยอยู่แถบบริเวณปากแม่น้ำเท่านั้น ตลอดสายน้ำจึงแทบจะไม่ปรากฏแหล่งโบราณคดีที่สำคัญหรือเด่นชัดเลย มีแต่เพียงบริเวณปากเหืองเท่านั้นที่มีชุมชนโบราณตั้งอยู่ นั่นก็คือ เมืองปากเหือง ชุมชนโบราณแห่งนี้เป็นชุมทางการค้าและคมนาคมของเส้นทางโขง – น่านแห่งหนึ่งเช่นเดียวกับเมืองปากลาย ในเส้นทางคมนาคมโขง – น่าน ตอนกลาง

เส้นทางในแม่น้ำเหืองนี้ ในอดีตทหารฝรั่งเศสเคยใช้เป็นเส้นทางเดินเรือเข้ามาทำการยึดเมืองด่านซ้ายในปี พ.ศ. 2446 แล้วได้คืนให้ไทยในปี พ.ศ. 2449 ในระยะนั้นทหารฝรั่งเศสได้นำเอาศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรักลงเรือไปยังเมืองเวียงจันทน์ด้วย แต่พอล่องเรือในแม่น้ำเหืองลงมาก็เกิดเรือแตก ทำให้ศิลาจารึกแตกออกเป็นหลายชิ้น บางชิ้นสูญหายในแม่น้ำ บางส่วนถูกนำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เมืองเวียงจันทน์ สำหรับศิลาจารึกที่เราเห็นอยู่ข้างพระธาตุศรีสองรักในปัจจุบันนั้น พระแก้วอาสา (ท้าวทองแสง) พร้อมด้วยพระครูสุน เจ้าอาวาสวัดหนามแท่งและเพี้ยศรีวิเศษ บ้านนาทุ่มได้ร่วมกันคัดลอกจากศิลาจารึกพระธาตุศรีสองรักหลักเดิม เมื่อปี พ.ศ. 2449 (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544)

ประวัติศาสตร์โบราณคดีลุ่มน้ำเลย

แม่น้ำเลยเป็นแม่น้ำสายหลักซึ่งเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ของชาวจังหวัดเลย ไหลจากทิศใต้ไปทางทิศเหนือ แม่น้ำเลยมีต้นกำเนิดจากภูทอกซากในเขตภูหลวง ตรงต้นน้ำชาวบ้านเรียกว่า “เลยวังไสย” เพราะน้ำใสสะอาดมาก แม่น้ำเลยลัดเลาะไปตามหุบห้วยของภูหลวง ไหลลงสู่ที่ราบในเขตอำเภอภูหลวง อำเภอวังสะพุง อำเภอเมืองเลย แล้วไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงที่ปากเลย บ้านคกมาด อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย รวมความยาวของแม่น้ำเลยทั้งสิ้น 231 กิโลเมตร⁵ แม่น้ำเลยไหลผ่านเฉพาะพื้นที่จังหวัดเลยเท่านั้น ในพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำเลยได้มีการพบร่องรอยชุมชนโบราณและแหล่งโบราณคดีสำคัญหลายแห่ง ดังนี้

1. แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตลุ่มน้ำเลยตอนต้น จากการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ในเขตพื้นที่โครงการผามอง บริเวณส่วนหนึ่งของจังหวัดเลย อุรธานี หนองคาย ได้พบว่ามีความสำคัญทางด้านโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่อย่างหนาแน่นเป็นกลุ่มใหญ่ อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเลยตอนต้นในท้องที่อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ในการสำรวจได้พบหลักฐานบนเนินดินหลายแห่ง ทางเจ้าหน้าที่โครงการได้ทำการขุดค้นแหล่งโบราณคดีจำนวน 6 แห่ง พบหลักฐานทางโบราณคดีหลายประเภทไม่ว่าจะเป็นขวานหินขัดและเครื่องมือเหล็ก พonce เรียงลำดับอายุสมัยของแต่ละแห่งได้ดังนี้

1.1 แหล่งบ้านนามูลคุ่น หลักฐานที่พบเป็นวัฒนธรรมอยู่ในยุคหินใหม่

1.2 แหล่งบ้านห้วยนา สันนิษฐานว่าจะเป็นยุคคาบเกี่ยวกันระหว่างสมัยหินใหม่ตอนปลายกับยุคโลหะ

1.3 แหล่งบ้านหนองบัว หลักฐานที่พบเป็นวัฒนธรรมอยู่ในยุคโลหะตอนปลาย

1.4 แหล่งบ้านโนนกกเกลี้ยง หลักฐานที่พบเป็นวัฒนธรรมอยู่ในยุคโลหะตอนปลาย

1.5 แหล่งบ้านห้วยสี่เสียด สันนิษฐานว่าจะเป็นยุคโลหะตอนปลาย

1.6 แหล่งบ้านนาหว้า หลักฐานที่พบอยู่ในยุคโลหะตอนปลาย วัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตลุ่มน้ำเลยตอนต้นนั้นก็ยังแสดงให้เห็นว่า พื้นฐานทางวัฒนธรรม

ดั้งเดิมของมนุษยชาติในแถบนี้ที่ยังหลงเหลืออยู่ ทั้งยังเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมยุคโลหะแบบบ้านเชียงนั้นเป็นของมนุษย์อีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งน่าจะเคลื่อนตัวเข้ามาภายหลัง (สุรพล คำรืห์กุล, 2549)

2. เมืองทรายขาว (เมืองชายขาว, เมืองซ้ายขาว, เมืองซ้าย) เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเลย ห่างจากอำเภอวังสะพุงลงมาทางทิศใต้ประมาณ 12 กิโลเมตร เป็นเมืองหน้าด่านสำคัญทางทิศตะวันตกของล้านช้าง ปรากฏชื่อเมืองเป็นครั้งแรกในรัชกาลพระยาฟ้ารุ่งม (พ.ศ. 1896 – 1936) โดยพงศาวดารเมืองล้านช้างฉบับนิทานขุนบรมได้กล่าวถึงบรรดาเมืองหน้าด่าน (ขอบเมือง) ล้านช้างว่า “...ขุนใหญ่ขอบเมืองแก่นท้าว เจ้าเมืองหนองบัว เจ้าเมืองชายขาว เอาด่านสามหมื่น (หนองสามหมื่น) ขุนทั้งมวลฝูงนี้พระยาใสให้รักษาขอบเมืองแล...” (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2545)

ปัจจุบันในบริเวณเมืองโบราณซึ่งอยู่ในเขตบ้านทรายขาวแทบไม่ปรากฏความเป็นเมืองโบราณเหลืออยู่เลย เนื่องจากว่าถูกทำลายเป็นอย่างมาก เคยมีการพบร่องรอยเนินอิฐอยู่หลายแห่งและเคยมีการพบพระพุทธรูปสำริดปางห้ามสมุทรองค์หนึ่ง มีจารึกที่ฐาน ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดศรีสุทธาวาส อำเภอเมืองเลย

หากพิจารณาที่ตั้งของเมืองทรายขาวแล้วก็จะพบว่า นอกเหนือจากจะอยู่บนเส้นทางคมนาคมลุ่มน้ำเลยแล้ว เมืองทรายขาวยังตั้งอยู่บนเส้นทางติดต่อสมัยโบราณระหว่างเมืองเวียงจันทน์ ผ่านลุ่มน้ำโงม ช่องข้าวสาร เข้าสู่ลุ่มน้ำเลยตอนบน บริเวณที่ตั้งเมืองกับช่องเขาภูหลวง ลงสู่เมืองหล่มเก่าทางตอนบนของลุ่มน้ำป่าสักเข้าสู่กรุงศรีอยุธยา หรือข้ามช่องเขาเพชรบูรณ์ลงสู่ลุ่มน้ำแควน้อยไปยังเมืองพิษณุโลก (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2545)

3. แหล่งเสมหีนบ้านนาหลัก มีการพบกลุ่มเสมหีนในเขตบ้านนาหลัก ตำบลวังสะพุง อำเภอวังสะพุงรองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดมเคยไปทำการสำรวจพบว่าเป็นขุมฝังศพมีอยู่ 3-4 หลุม อยู่ในเขตบ้านเรือนราษฎร ลักษณะเป็นแผ่นหินทรายสีขาวแต่สูงยาว มีวาดลายบัวที่ฐานและพระศตูปสลักไว้ เป็นศิลปะแบบทวารวดี ชาวบ้าน

⁵ศุมาต ภูลาชยาว “เชียงคาน : เมืองแห่งแม่น้ำสามสาย (ตอนจบ)” ใน กรุงเทพธุรกิจ สืบค้นจาก www.bangkokbiznews.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.

บอกว่ายังพบอีกหลายหลัก สืบได้จากตำแหน่งที่พบเสมา หินแล้วเห็นว่าเสมาเหล่านี้ถูกปิดรอบ ๆ บริเวณอย่างไม่เป็นระเบียบหรือทิศทางที่แน่นอน (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2546) นอกจากนี้ยังพบว่าที่บ้านปากแบ่งซึ่งอยู่ห่างจากบ้านนาหลักประมาณ 4 กิโลเมตรก็มีการพบเสมาหินในลักษณะเดียวกันนี้อีกด้วย

4. วัดห้วยหวาย เป็นวัดร้างอยู่ในเขตบ้านท่าข้าม อำเภอเมืองเลย ที่บ้านท่าข้ามมีการพบศิลาจารึกที่วัดร้างแห่งหนึ่งชื่อว่า วัดห้วยหวายอุยุมฝิ่งแม่น้ำเลย เนื้อหาในจารึกกล่าวถึง การที่พระยารวงษามหาธรรมมิกราช (พ.ศ.2141 – 2167) กษัตริย์ล้านช้างได้พระราชทานที่ดินแก่วัดนี้เมื่อ พ.ศ. 2150 ตามที่พระยาโพธิสารราช (พ.ศ.2063 – 2090) เคยพระราชทานไว้แต่เดิม (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2545) ปัจจุบันศิลาจารึกวัดห้วยหวายถูกนำไปเก็บรักษาและจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเลยในมหาวิทยาลัยราชภัฏเลย

5. วัดศรีสุทธารวาส (วัดเลยหลง) ตั้งอยู่ที่ตำบลกุดป่อง อำเภอเมืองเลย วัดนี้เป็นวัดพระอารามหลวงธรรมยุติกนิกายของจังหวัดเลย ถึงแม้ว่าจะมีการสร้างวัดไม่นานเท่าไรนัก แต่ภายในวัดก็มีพระพุทธรูปเก่าแก่น่าสนใจอยู่ 2 องค์ คือ

5.1 พระพุทธรูปพระบางเมืองทรายขาว

เป็นพระพุทธรูปสำริดปางห้ามสมุทร ศิลปะล้านช้าง สูง 94 เซนติเมตร มีจารึกที่ฐานกล่าวถึงการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ ณ วัดกลางเมืองชายขาว เมื่อ จ.ศ.1074 (พ.ศ.2255) ตรงกับรัชกาลพระไชยเชษฐาธิราชที่ 2 ดังนี้

“สังกราช 74 ตัว ปีเต่าสี่ เดือน 4 ขึ้น 6 ค่ำ วัน 5 มีอัฐเม้า ฤกษ์ 3 ลูก ยามกองแสงได้ริจนาพระพุทธรูปองค์นี้ ภายในมีมหาสมเด็จสังฆราชเจ้าวัดกลาง เมืองชายขาวเป็นประมุขฯ แลสังฆเจ้าทั้งหลายพร้อมกันแล้ว แลภายนอกมีพระยาชายขาว (เจ้าเมืองชายขาว) เป็นประมุขฯ แลสรัทธา มรรคนายก อุบาสิกอุบาสิกาเมืองเลย แลนำคำพร้อมกันสร้างไว้ขอให้ได้ตั้งพระเป็นเจ้าเทศนา ขนานโพธิปัญญาเป็นผู้ริจนา ขอสุข 3 ประการ ทูว ทูว 74 ตัว ปีเต่าสี่” (กิติวัฒน์ สัตตนาโค สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อ่านและแปล) (สุรศักดิ์ ศรีสำออง, 2545)

5.2 พระพุทธรูปพระพุทธรูปศิลามิ่งมงคลเมือง (หลวงพ่อกิน) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย แกะสลักจาก หินทรายขนาดหน้าตักกว้าง 37 เซนติเมตร สูง 54 เซนติเมตร ศิลปะสมัยทวารวดีตอนปลาย ราวพุทธศตวรรษที่ 16 พระธรรมวราลังการ (หลวงปู่ศรีจันทร์ วัณณาโก) อดีตเจ้าอาวาส ได้อัญเชิญมาจากในป่าไผ่ริมแม่น้ำเลย ที่หมู่บ้านโป่ง ตำบลนาแหม อำเภอเมืองเลย บริเวณที่พบหลวงพ่อกินเป็นพื้นที่เมืองเก่าชาวบ้านเรียกว่า “เมืองจำปา” มีอายุหลายร้อยปี เป็นเมืองร้างมานานแล้ว ชาวจังหวัดเลยให้ความเคารพศรัทธา หลวงพ่อกินมาก เนื่องจากว่าได้ปรากฏปาฏิหาริย์ต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับองค์พระ ขนาดที่มีโจรมาขโมยไปหลายครั้ง แต่ต้องนำกลับมาคืนทุกครั้ง⁶

6. บ้านธาตุ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านธาตุ อำเภอเมืองเลย มีการพบร่องรอยของชุมชนโบราณและซากโบราณสถาน ปรากฏอยู่ เคยมีการพบพระพุทธรูปมากมาย แต่เนื่องจากจีนฮ่อเข้ามารุกรานชาวบ้านจึงนำไปซ่อนโดยนำพระพุทธรูปทองคำไปซ่อนไว้ในแม่น้ำเลย ตรงที่เรียกว่าวังแสนชั้น ปัจจุบันนี้ เดิมมีซากเจดีย์โบราณปรากฏอยู่ต่อมาได้มีการบูรณะครั้งใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยช่างมาจากเมืองหลวงพระบาง แต่ฐานพระธาตุไม่มั่นคงแน่นหนาจึงทำให้พระธาตุพังทลายลงมาเป็นเนินดินจนถึงปัจจุบัน⁷ ชื่อบ้านธาตุยังปรากฏอยู่ในแผนที่โบราณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย (Santane Phasuk and Philip Stott, 2004)

นอกจากชุมชนโบราณและโบราณสถานดังกล่าวมานี้แล้ว ริมฝั่งแม่น้ำเลยบริเวณตำบลกุดป่องยังเป็นที่ตั้งของตัวจังหวัดเลยอีกด้วย และบริเวณใกล้เคียงกับปากเลย ซึ่งเป็นจุดที่แม่น้ำเลยไหลมาบรรจบกับแม่น้ำโขง ยังเป็นที่ตั้งของเมืองเชียงคานหรือเมืองปากเทืองเก่า สำหรับเมืองเชียงคานนี้ยังมีโบราณสถานที่น่าสนใจหลายแห่ง อาทิ วัดท่าแขก วัดศรีคุณเมือง เป็นต้น เนื่องจากว่าตำแหน่งที่ตั้งเมืองเชียงคานนั้นอยู่ริมแม่น้ำโขง ผู้เขียนจึงขออนุญาตที่จะไม่กล่าวถึงในที่นี้ หากมีโอกาสจึงจะได้กล่าวถึงเมืองเชียงคานในลำดับต่อไป

⁶ “ประวัติหลวงพ่อกิน วัดศรีสุทธารวาส (วัดเลยหลง)” ใน อิทธิปาฏิหาริย์ พระเครื่อง สืบค้นจาก www.itti-patihan.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.

⁷ สรุปลความจาก “ประวัติบ้านธาตุ” ใน เทศบาลบ้านธาตุ สืบค้นจาก www.ckthartloei.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.

3. เมืองนครไทย เป็นเมืองโบราณชายขอบของกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา มีคูน้ำล้อมสองชั้นและกำแพงดินสามชั้นอยู่ติดกับลำน้ำแควน้อย ลักษณะผังเมืองเป็นแบบไม่สม่ำเสมอ พบโคกเนินที่เป็นวัดร้างหลายแห่ง แต่โบราณวัตถุสำคัญ ๆ ได้ถูกเคลื่อนย้ายมาเก็บรักษาไว้ในวัดปัจจุบันหมด เช่น แผ่นเสมานหินมีภาพสลักพระสถูปแบบ ทวารวดีพระพุทธรูปหินปางนาคปรกแบบลพบุรี เป็นต้น ภายในเขตเมืองพบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบสุโขทัยและเศษภาชนะแบบเผาแกร่ง ทั้งที่เป็นของเตาแม่ภู่น้อยและของพวกลาวที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ทั่วไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552)

เมื่อพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองนครไทย ทำให้พบว่า เมืองนครไทยต้องเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งแน่และต้องเป็นเมืองที่แสดงถึงการที่ผู้คนจากทางลุ่มน้ำโขงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาตั้งหลักแหล่งก่อนที่จะเคลื่อนที่ลงไปยังบริเวณลุ่มน้ำน่านในเขตเมืองพิษณุโลกและที่ตั้งของเมืองนครไทยยังตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของเส้นทางคมนาคมโขง – น่านตอนล่างนี้อีกด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552)

4. ชุมชนโบราณบ้านนาบัว อยู่ในเขตตำบลนาบัว อำเภอนครไทย พบซากวัดโบราณและพระสถูปขนาดเล็ก ลักษณะผังโบสถ์และเสมานหิน แสดงให้เห็นว่าเป็นรูปแบบเดียวกับที่พบในเขตเมืองพิษณุโลกตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมา ตามบริเวณวัดพบเนินดินมีเศษภาชนะสังคโลก ภาชนะของจีนและภาชนะประเภทไหหินตามผิวดิน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552) นอกจากนี้ชุมชนโบราณบ้านนาบัวยังได้ปรากฏอยู่ในแผนที่โบราณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นว่า “ทำบัว” อีกด้วย (Santane Phasuk and Philip Stott, 2004)

5. กลุ่มศิลปะถ้ำในเขตนครไทย ในเขตอำเภอนครไทย มีการร่องรอยศิลปะถ้ำสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่หลายจุด ซึ่งอาจเป็นอีกหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการเดินทางของผู้คนระหว่าง 2 ลุ่มน้ำใหญ่นี้ในยุคแรก ๆ ได้

5.1 ถ้ำเล็กและถ้ำใหญ่ อยู่ที่เขาช้างลี้้ง ในเขตอุทยานแห่งชาตินาคชาติตระการ ทางทิศตะวันตกของเมืองนครไทย มีการพบภาพสลักหินตามแนวถ้ำของผนังถ้ำยาวประมาณ 6 เมตร สลักเป็นภาพลายขูดขีดหรือเส้นรูปกากบาทพาดกันไปมา สลักเล็กประมาณ 1 เซนติเมตร สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่อยู่อาศัยหรือเป็นเส้นทางเคลื่อนย้ายของมนุษย์โบราณตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ ซึ่ง

มีอายุประมาณ 2,500 – 1,000 ปีล่วงมาแล้ว (ปราณี แจ่มขุนเทียนและคณะ, 2552)

5.2 ผาขีด อยู่ที่เขาภูซัด ในเขตบ้านภูซัด ตำบลนาบัว ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเมืองนครไทย มีการพบภาพสลักหินบนผนังถ้ำยาวประมาณ 5 เมตร สลักเป็นภาพลายขูดขีดหรือเป็นเส้นกากบาทพาดไปพาดมาและมีการแบ่งเป็นช่องเป็นส่วน เส้นแบ่งช่องลึกกว่าเส้นขีดเล็กน้อย สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือการสลักหินของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ มีอายุตั้งแต่ 2,500 – 1,000 ปีล่วงมาแล้ว (ปราณี แจ่มขุนเทียนและคณะ, 2552)

6. เมืองชาติตระการ อยู่ในเขตอำเภอชาติตระการ ตั้งอยู่ใกล้กับลำน้ำที่ไหลมาบรรจบกับลำน้ำแควน้อย เป็นชุมชนขนาดเล็กกว่าเมืองนครไทย ลักษณะผังชุมชนเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดประมาณ 300 X 150 เมตร ยังพอเห็นแนวคูน้ำและคันดินชัดเจน ภายในบริเวณคูน้ำและกำแพงดินมีโคกเนินและมีร่องรอยของวัดเก่าซึ่งปัจจุบันเป็นบริเวณโรงเรียนและที่พักของครูประจำการ พบเศษภาชนะดินเผาเคลือบแบบสังคโลกสุโขทัย ภาชนะจีนสมัยราชวงศ์หมิง ภาชนะแบบเผาแกร่งที่เรียกว่าไหหินและเศษภาชนะดินเผาแบบธรรมดา โดยเฉพาะภาชนะประเภทไหหินนั้นพบมากตามทุ่งชาลุ่มน้ำและบริเวณรอบนอกของชุมชนด้วย สีสันและรูปแบบที่พบคล้ายคลึงกันกับของที่พบในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2552)

สำหรับเมืองชาติตระการนี้เป็นเมืองโบราณที่ปรากฏชื่อมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นแล้ว อย่างเช่นจากแผนที่เมืองพิษณุโลกในตำราพิชัยสงคราม ซึ่งเชื่อกันว่าทำขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ได้เรียกเมืองชาติตระการว่า “เมืองชาติตระการ” (สำนักปลัดเทศบาลนครพิษณุโลก, 2548) ส่วนในแผนที่โบราณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรียกว่า “เมืองสัตะการ” (Santane Phasuk and Philip Stott, 2004)

7. ชุมชนเกลือโบราณ อยู่ในเขตตำบลบ้านยาง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก มีร่องรอยโบราณวัตถุสถานและการตั้งชุมชนโบราณจำนวนมาก ในบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงกับแหล่งเกลือโบราณ ลักษณะของแหล่งเกลือโบราณแห่งนี้ว่าเป็นเนินดินสูงริมธารน้ำที่ไหลลงมาจากทิวเขาแดนทางตะวันออกเฉียงใต้ตามผิวดินสองฝั่งของธารน้ำมีคราบเกลือขาวโพลนไปหมด รวมทั้งบริเวณที่ราบใกล้ๆกับธารน้ำนี้ด้วย พบเศษภาชนะหลายประเภททั้งที่เป็นไหหินและดินเผา โดย

เฉพาะชนิดดินเผาหน้ามีรอยเชือกทาบนั้นพบมากกว่าชนิดอื่น ๆ ชาวบ้านทั่วไปเรียกเนินดินแห่งนี้ว่า “โป่งนาหนองกะพ้อ” (ศรีศักร วัลลิโภคม, 2546)

จากการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดีมีการพบเศษภาชนะดินเผาแบบเนื้อดินธรรมดาและแบบเนื้อแกร่งทั้งที่เป็นสังคโลกและแบบสีดำไม่เคลือบเป็นจำนวนมากเศษชิ้นส่วนกระดุกสัตว์ เปลือกหอย อยู่ร่วมปะปนกัน ซึ่งจากรูปแบบของภาชนะดินเผาโดยเฉพาะแบบเนื้อแกร่งนั้นมาจากแหล่งเตาที่พบในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย จึงเป็นไปได้ว่าพื้นที่แหล่งโบราณแห่งนี้มีการอยู่อาศัยของชุมชนโบราณขนาดใหญ่มาแล้วตั้งแต่ช่วงสมัยสุโขทัยขึ้นมา คือ เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนที่ผลิตเกลือ (สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2546)

รูปที่ 5 เสาหินสลักรูปสลูวัดหน้าพระธาตุ เมืองนครไทย

รูปที่ 6 แหล่งเกลือโบราณโป่งนาหนองกะพ้อ

8. วัดเสนาสน์ เป็นวัดโบราณตั้งอยู่ในเขตตำบลท่างาม ไม่ทราบประวัติการสร้าง แต่มีตำนานพระปฐมเจดีย์ สำนวนหนึ่งกล่าวว่า มีการสร้างวัดเสนาแข่งกับวัดเสนาสน์ ปรากฏว่าวัดเสนาสน์สร้างเสร็จก่อน โดยใช้อุบายนำผ้าขาวคลุมเป็นหลังคาโบสถ์ ให้ดูเหมือนว่าสร้างวัดเสร็จแล้ว จึงได้รับมอบพระบรมสารีริกธาตุไปประดิษฐาน โดยพระมหาเถรไหล่หลายอัญเชิญมาจำนวน 36 องค์

แต่เดิมในวัดเคยมีโบราณสถานหลายแห่ง อาทิ ซากฐานวิหารและฐานเจดีย์ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2481 ได้มีการขุดรื้อหน้าอิฐมาสร้างศาลาห่มศ ปัจจุบันยังพอเห็นร่องรอยเนินดินอยู่บ้าง ที่ริมแม่น้ำแควน้อยหน้าวัดมีวิหารเก่าแก่กับเจดีย์เก่าอยู่ใกล้ ๆ กัน สำหรับวิหารนั้นมีเสภายในอยู่ 2 แถว ทั้งหลังคาและผนังชำรุดทรุดโทรมลงไปมาก ส่วนหลังวิหารเป็นเจดีย์ที่ถูกซ่อมแซมใหม่ แต่ก็ยังมีเค้าเดิมอยู่มากพอควร มีลักษณะเป็นเจดีย์แบบพม่า แต่ยอดหักเสียแล้ว (หวน พินธุพันธ์, 2514)

นอกจากนี้ในแถบบ้านน้ำคบ ตำบลท่างาม ซึ่งอยู่ใกล้วัดเสนาสน์ยังเคยมีผู้สูงอายุเล่าว่า บริเวณนี้เป็นเมืองโบราณมาก่อนเรียกว่า “เมืองเทพ” ดังนั้นในท้องที่แถบอำเภอวัดโบสถ์นี้อาจจะเป็นเมืองโบราณมาก่อนจริงก็ได้ (หวน พินธุพันธ์, 2514) ส่วนตัวผู้เขียนมีความเห็นว่า เมืองเทพที่ผู้สูงอายุกล่าวถึงนั้นน่าจะเป็น “เมืองเทพบุรี” ซึ่งเป็นเมืองโบราณในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์และถูกลดฐานะลงจนชื่อหายไปราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งเป็นเมืองคู่กันกับเมืองไทยบุรี การหายไปของเมืองเทพบุรีที่ไม่ยาวนานก็อาจยังพอปรากฏในการรับรู้ของผู้สูงอายุบางท่านอยู่ก็อาจเป็นไปได้

9. วัดโบสถ์ อยู่ริมแม่น้ำแควน้อยทางทิศเหนือ ในเขตบ้านวัดโบสถ์ ตำบลวัดโบสถ์ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก เหตุที่เรียกว่าวัดโบสถ์นั้น เนื่องจากว่าในอดีตภายในวัดมีโบสถ์เก่าแก่หลังหนึ่งมีสภาพใช้การได้ ต่างจากโบสถ์ที่วัดอื่นซึ่งอยู่ในสภาพร้าง ชาวบ้านจึงเรียกว่า “วัดโบสถ์” (นายศรีโพธิ์ ทองดี, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2553) ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2461 ได้มีการบูรณะและต่อเติมโบสถ์หลังนี้ให้ดีขึ้น ปัจจุบันโบสถ์หลังนี้ไม่ได้ถูกใช้งานแล้ว เนื่องจากว่าทางวัดได้มีการสร้างโบสถ์หลังใหม่ขึ้นแทน โบสถ์เก่าหลังนี้ภายในประดิษฐาน “หลวงพ่เพชร” พระพุทธรูปสำริดปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย ขนาดหน้าตักประมาณ 2 ศอกครึ่ง รอบผนังโบสถ์ด้านในมีภาพจิตรกรรมเรื่องพุทธประวัติและทศชาติชาดกเขียนขึ้นพร้อมกับการบูรณะโบสถ์ ที่ผนังด้านนอกหน้าโบสถ์มีภาพจิตรกรรมเรื่องพระมาลัยและลายปูนปั้นประดับตามซุ้มประตูและหน้าต่าง

ใกล้กับโบสถ์ยังมีวิหารหลวงพ่โต ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางวิชัย องค์พระได้รับการบูรณะซ่อมแซมขึ้นใหม่ ส่วนวิหารนั้นได้มีการสร้างทับซากวิหารเก่า สำหรับหลวงพ่โตถือว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอำเภอวัดโบสถ์มักเดินทางมาสักการะขอพรอยู่เป็นประจำ ภายในวัดยังมีพิพิธภัณฑสถาน เป็นโรงเก็บเรือยาวของวัดที่มีอยู่หลายลำ

อาทิ เรือแหลมทอง เรือวราชเทวี เรือมิตรธรา เป็นต้น (พระครูธรรมธร วีรศักดิ์ นิปปโก, สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2553) เรือเหล่านี้ถือเป็นสิ่งยืนยันถึงความเป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญของแม่น้ำแควน้อยได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ส่วนตัวผู้เขียนยังมีความเห็นว่าบริเวณวัดโบสถ์นี้อาจจะเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณที่ชื่อ “เมืองไทยบุรี” ซึ่งเป็นเมืองโบราณในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์และถูกลดฐานะลงจนชื่อหายไปราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 นี้เอง

10. วัดกระบังมังกคาราม อยู่ในเขตตำบลหอกลอง อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก ชาวบ้านมักเรียกสั้น ๆ ว่า “วัดกระบัง” เป็นวัดอยู่ริมแม่น้ำแควน้อยทางทิศใต้ โบราณวัตถุสถานที่สำคัญและมีความเก่าแก่ของวัดกระบังมังกคาราม ได้แก่ เจดีย์เก่าก่อด้วยอิฐซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเจดีย์สมัยอยุธยาตอนกลาง แต่ได้มีการบูรณะซ่อมทับมาหลายครั้งแล้ว โบสถ์ซึ่งมีใบเสมาหินชนวนศิลปะอยุธยาตอนต้น – ตอนกลาง ปักอยู่โดยรอบ ภายในมี “หลวงพ่อบุญพระพุทธรวงศ” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปสำริด ปางมารวิชัยขนาดใหญ่ มีพุทธลักษณะงดงามคล้ายกับพระพุทธรชินราช มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่าพระพุทธรวงศได้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกับพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสี่ห้และพระศรีศาสดา (พระครูสุมนต์ธรรมกิจ, สัมภาษณ์ 12 ธันวาคม 2552) นอกจากนี้ในวัดยังมีอาคารโรงเรียนปริยัติธรรมหลังเก่าและกุฏิไม้เก่าสมัยรัชกาลที่ 6 – 7 อยู่ในสภาพดีหลายหลัง

11. ชุมชนโบราณบริเวณปากโทก อยู่ในบริเวณที่แม่น้ำแควน้อยไหลมาบรรจบกับแม่น้ำน่านในปัจจุบัน อยู่ในเขตตำบลปากโทก อำเภอเมืองพิษณุโลก บริเวณนี้มีการพบซากโบราณสถานหลายแห่งอยู่ในเขตบ้านปากโทก ส่วนใหญ่ที่น่าจะเป็นฐานวิหาร ฐานเจดีย์ และมีการพบเศษภาชนะดินเผาที่มีการผลิตจากเตาเผาปะขาวหายกระจายอยู่ทั่วไป จากแผนที่ในตำราพิชัยสงครามระบุว่า ชุมชนปากโทกอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือห่างจากเมืองพิษณุโลก 210 เส้น (สำนักปลัดเทศบาลนครพิษณุโลก, 2548) เมื่อนำจุดที่ตั้งบ้านปากโทกในปัจจุบันมาพิจารณาพร้อมกับแผนที่ในตำราพิชัยสงครามก็ปรากฏว่าอยู่ในตำแหน่งที่ตรงกัน

จากพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ครั้งเมื่อเสด็จประพาสมณฑลฝ่ายเหนือในปี พ.ศ. 2444 (ร.ศ.120) ในฉบับที่ 14 ที่ได้กล่าวไว้ว่า “...ได้ออกจากเมืองพิษณุโลกเวลาเช้า 5 โมงเศษ มา

ถึงที่นี้เวลาบ่าย 5 โมงเศษ ระยะทางที่มานี้มีบ้านเรือนตลอดมาจนถึงตำบลปากโทก มีบ้านเรือนแน่นหนาแลมีเรือซึ่งขึ้นไปรับบรรทุกเข้าทางแควน้อยจอดอยู่มาก...” (จิราภรณ์ สถาปนาวรรณและคณะ, 2551) แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของตำบลปากโทกอย่างชัดที่สุดก็น่าจะเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2444 เป็นอย่างน้อยและจากพระราชหัตถเลขาดังกล่าวยังได้แสดงถึงบ้านเรือนที่ตั้งกันอยู่อย่างหนาแน่นริมแม่น้ำฝั่งตะวันออกหรือฝั่งตำบลปากโทกในปัจจุบัน สิ่งนี้น่าจะเป็นสิ่งยืนยันการมีอยู่ของชุมชนการค้าทางน้ำและเส้นทางคมนาคมหรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นจุดแวะพักระหว่างการเดินทาง⁹

รูปที่ 7 พระประธานและจิตรกรรมฝาผนัง

รูปที่ 8 โบสถ์วัดกระบังมังกคาราม ในโบสถ์เก่าวัดโบสถ์

นอกจากนี้ยังมีการสำรวจพบว่าแม่น้ำแควน้อยเคยมีการเปลี่ยนแปลงเส้นทางน้ำ โดยที่ร่องน้ำเดิมนั้นปัจจุบันมีชื่อวาคลองยาง คลองศรีวิชัย และคลองสระโคก ตามลำดับ ตามลำน้ำนี้พบร่องรอยของชุมชนโบราณที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเป็นระยะ ๆ ไป ตั้งแต่บ้านห้วยหมาใน บ้านหัววัดกร่าง บ้านลงไพร บ้านคู้หม้อ บ้านจิวาม บ้านแดงสำนัก บ้านสระโคก เรื่อยลงไปยังบ้านโคกช้าง ตามลำดับไปจนกระทั่งวกไปทางตะวันออกไปออกแม่น้ำน่านในเขตบ้านบึงพระ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

⁹ ศศิภรณ์ พัทธราภา “ปากโทก : ชุมชนการค้าทางน้ำเมืองพิษณุโลก” ใน เก็บตกจากสองข้างทาง. (เอกสารท้องถิ่นศึกษา กลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง ยังไม่มีการอัดสำเนาเผยแพร่)

หลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีที่แสดงถึงการเดินทาง ของผู้คนในเส้นทางโจง – น่านตอนล่าง

1. หากพิจารณาจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ถ้ำกาเล็ก ถ้ำกาใหญ่และผาซัด จะเห็นได้ว่าร่องรอยและหลักฐานทั้งหมดเหล่านี้ ย่อมยืนยันว่ามีผู้คนชนเผ่าหลากหลายเคลื่อนย้ายถิ่นจากดินแดนสองฝั่งโจง โดยเฉพาะจากอีสาน เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณลุ่มน้ำน่านทางเขตอุตรดิตถ์มาถึงพิษณุโลก เมื่อราว 2,500 ปีมาแล้ว คนพวกนี้ล้วนเป็นบรรพชนยุคแรก ๆ ที่จะก่อเป็นบ้าน แล้วสร้างเป็นเมืองยุคต่อ ๆ ไป (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2548) และอาจเป็นหลักฐานที่เชื่อมโยงไปได้ว่ามนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่หุบเขาแห่งนี้ ได้อพยพหรือเดินทางโยกย้ายถิ่นฐานมาจากพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน ก่อนที่จะมีคนอีสานกลุ่มใหม่อพยพตามมาอีกเมื่อราว 1,200 ปีที่ผ่านมา¹⁰

นอกจากมนุษย์ถ้ำที่ย้ายถิ่นจากถ้ำและเพิงผาลงมาเป็นมนุษย์ที่ราบแล้ว ยังมีการพบหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ายังมีผู้คนจากถิ่นอื่นเดินทางมาตั้งถิ่นฐานบริเวณแอ่งที่ราบแห่งนี้ด้วย นั่นก็คือ เสมานหิน ซึ่งเป็นศิลปะสมัยทวารวดี สันนิษฐานว่าน่าจะมีการทำขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 15 – 16 ที่เสมานหินมีภาพสลักเป็นรูปพระสลุบแบบที่พบบนเสมานหินในภาคตะวันออกเฉียงเหนือด้านหนึ่ง ส่วนอีกด้านหนึ่งสลักเป็นภาพพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร ลักษณะฝีมือช่างเป็นของสมัยระหว่างสุโขทัยและอยุธยาตอนต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546)

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดมได้แสดงความคิดเห็นไว้ว่า หากเห็นว่าเสมานหินนี้เป็นของแบบทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ถูกนำมายังเมืองนครไทยในสมัยใดสมัยหนึ่ง การนำเสมานหินเข้ามา ณ เมืองนครไทย ย่อมแสดงให้เห็นว่ามีการเกี่ยวข้องกันระหว่างเมืองนครไทยกับบ้านเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจริง (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546) ซึ่งก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามีการเคลื่อนย้ายของผู้คนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมายังที่ราบลุ่มแห่งนี้อีกครั้งใหญ่ในช่วงคาบเกี่ยวของสมัยทวารวดีจนถึงสมัยสุโขทัย

2. การพบแหล่งเกลือโบราณในเขตตำบลบ้านยาง อำเภอวัดโบสถ์ เป็นหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่า ในเขตเมืองพิษณุโลก

มีแหล่งอุตสาหกรรมผลิตเกลือ ซึ่งอาจจะผลิตส่งไปยังเมืองใกล้เคียง อย่างเช่น เมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย พิชัย ท่งยั้ง พิจิตร นครไทย และหล่มเก่า – หล่มสัก นอกเหนือไปจากการผลิตเพื่อใช้อุปโภคบริโภคภายในท้องถิ่น สินค้าเกลือเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตและเป็นของหายาก เพราะเป็นทรัพยากรที่ไม่มีในทุกท้องถิ่น จึงเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายที่ส่งออกไปนอกแหล่งผลิตได้ไกล ๆ การมีแหล่งผลิตเกลือเป็นของตนเองเช่นนี้ ทำให้เมืองพิษณุโลกมีความสมบูรณ์ในตัวเองทางเศรษฐกิจคือไม่ต้องซื้อเกลือจากที่อื่น แต่ในขณะเดียวกันก็อาจส่งเกลือไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากับบ้านเมืองใกล้เคียงที่ต้องการเกลือได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546) โดยอาศัยเส้นทางแม่น้ำแควน้อยเป็นหลัก

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพบว่าแหล่งเกลือโบราณที่บ้านบ่อโพธิ์นั้น มีเส้นทางการค้าเกลือที่สำคัญในการคมนาคมติดต่อกับเมืองในภาคอีสานและบ้านเมืองในลุ่มน้ำโจง โดยเส้นทางนี้ต้องผ่านช่องเขาที่บ้านโคกคล้ายซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านบ่อโพธิ์ และเลียบไปตามเส้นทางบนไหล่เขาและที่ราบหุบเขาก่อนที่จะไปทะลุออกเมืองด่านซ้ายแล้วเดินทางต่อไปยังลุ่มน้ำโจงได้ โดยต้องวกขึ้นไปทางเหนือ การขนส่งคงมีทั้งเกวียน วัวต่าง ลาต่างและคนหาบ เราอาจเรียกเส้นทางสายนี้ว่า “เส้นทางเกลือ” ก็ย่อมได้¹⁰ ซึ่งถือว่าเป็นรูปแบบเศรษฐกิจในเส้นทางคมนาคมระหว่างลุ่มน้ำโจงกับลุ่มน้ำน่านตอนล่างนี้ด้วย

3. หลังจากที่สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต พูลขอพระเทพกษัตริ์จากสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ แล้วถูกทหารพม่าดักชิงตัวไปถวายพระเจ้ากรุงหงสาวดี ซึ่งเป็นผลมาจากการส่งข่าวของพระมหาธรรมราชาแห่งเมืองพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. 2110 สมเด็จพระมหินทราธิราชเกิดความขุนเคืองพระราชาหลุ่กภัยกับพระมหาธรรมราชา จึงส่งข่าวให้สมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชยกทัพมาเอาเมืองพิษณุโลก โดยพระองค์ก็ทรงยกทัพขึ้นมาด้วยมีอุบายว่าจะมาช่วยรับศึก หากแต่จะเข้าตีขนาบเมืองพิษณุโลกทางด้านใต้

¹⁰ ดูเพิ่ม ธีระวัฒน์ แสนคำ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กรณีศึกษาบ้านบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก” ในรายงานประชุมวิชาการสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 3. 2551, หน้า 49.

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็ยกทัพมาในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้กล่าวไว้ว่า “ทรงนำช้างม้ารีพลประมาณ 20 หมื่น มาโดยนครไทยมายังเมืองพระพิษณุโลก...ยกมาถึงเมืองพระพิษณุโลก เดือนยี่ แรม 13 ค่ำ ปีฉลูเบญจศก ก็ตั้งทัพพลบลาชัยในตำบลโพธิ์เรียง ตรงประตูสวรรค์ ไกลออกไปประมาณ 50 เส้น ทัพพระยาแสนสุรินทคว่างฟ้าตั้งตำบลเต่าให้ พระยามือไฟตั้งตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทัพพระยานครตั้งตำบลสะแกแก้ว ทัพพระยามือเหล็ก ตั้งตำบลบางสะแก” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม), 2542)

จากข้อความในพระราชพงศาวดารก็แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า เส้นทางโขง – น่านตอนล่างนี้มีเส้นทางคมนาคมเกิดขึ้นอย่างแน่นอนและมีความสำคัญอีกด้วย จะเห็นว่าสมเด็จพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชซึ่งเดินทางมาจากเมืองเวียงจันทน์ในกลุ่มน้ำโขง ได้อาศัยเส้นทางนี้เสด็จยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลกซึ่งอยู่ในกลุ่มน้ำน่าน

4. เนื่องจากว่าเส้นทางนี้เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญระหว่างอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาและกรุงศรีสัตนาคณหุต จึงพบว่ามีความโบราณคดีและสัญลักษณ์การแบ่งเขตแดนอยู่ในเส้นทางนี้ด้วย ได้แก่

ด่านโบราณที่ช่องเขาบ้านโลกคล้าย อยู่ทางทิศเหนือของเมืองนครไทย ในเขตบ้านโลกคล้าย ตำบลบ่อโพธิ์ จากการสัมภาษณ์รองศาสตราจารย์ปราณี แจ่มขุนเทียน มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นผู้ที่ลงพื้นที่และศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางด้านโบราณคดีในเขตจังหวัดพิษณุโลก ทำให้ได้ข้อมูลว่า ที่หมู่บ้านนี้เดิมชื่อว่า โลกคล้าย เพราะชาวบ้านเขามีการพบแนวกำแพงหินเป็นแนวยาวกว่าร้อยเมตรสันนิษฐานว่าเป็นกำแพงและป้อมรบโบราณ ในบริเวณใกล้เคียงยังพบเศษภาชนะดินเผาแบบสังคโลกและแบบดินเผาไม่เคลือบ (รองศาสตราจารย์ปราณี แจ่มขุนเทียน, สัมภาษณ์ 2 เมษายน 2551) และเป็นเส้นทางโบราณที่สามารถเดินทางไปยังเมืองด่านซ้ายและเมืองหล่มเก่าได้ด้วย จากการสัมภาษณ์คุณลุงสุข กัณฑ์ ชาวบ้านบ่อโพธิ์ ทำให้ทราบข้อมูลว่าเส้นทางนี้เพิ่งจะมีการเลิกใช้งานเป็นทางร้างและกลายเป็นป่าเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา ในอดีตคุณลุงสุขยังคงเคยเดินทางหาบเกลือไปแลกข้าวที่เมืองด่านซ้ายโดยผ่านโลกคล้ายและอาศัยเส้นทางโบราณนี้อยู่เลย (นายสุข กัณฑ์, สัมภาษณ์ 18 พฤศจิกายน 2550)

พระธาตุศรีสองรัก ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเขตแดนและประจักษ์พยานในการทำสัญญาพระราชไมตรีระหว่างสมเด็จพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยาและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชแห่งกรุงศรีสัตนาคณหุต (เวียงจันทน์) การสร้างใช้เวลาทั้งหมด 3 ปี คือเริ่มสร้างในปี พ.ศ. 2103 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2106 เนื่องจากในช่วงเวลานั้นกรุงศรีอยุธยาอยู่ในภาวะที่ไม่ปลอดภัยนัก ทัพพม่ายกมารุกรานบ่อยครั้ง ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าตะเบงชะเวตี้ต่อเนื่องมาจนถึงพระเจ้าบุเรงนอง ด้วยเหตุที่กษัตริย์พม่าหวังจะแผ่ขยายอิทธิพลมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำโขง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิและพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชทรงเห็นว่า ควรรวมกำลังเพื่อความมั่นคงของอาณาจักร จึงทรงกระทำสัตยาธิษฐานร่วมกันว่าจะไม่ล่วงล้ำดินแดนของกันและกัน โดยยึดถือความเชื่อมั่นในพุทธศาสนาและเชื่อมั่นว่าพุทธศาสนาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจะสามารถควบคุมหรือทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับเวียงจันทน์เป็นไปตามที่สัญญาไว้ต่อกัน (ธีระวัฒน์ แสนคำ, 2550)

ช่องประตู 2 ต้น เป็นช่องเขาที่อยู่ระหว่างเส้นทางช่วงจากเมืองนครไทยไปยังเมืองด่านซ้าย อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของด่านโลกคล้าย เคยมีต้นประตูขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ใกล้กัน 2 ต้น เวลาเดินทางชาวบ้านมักจะแวะพักระหว่างทางและถือเป็นจุดสังเกต (Landmark) ในการเดินทาง ปรากฏในแผนที่โบราณสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเรียกว่า “ประตู 2 ต้น” (Santane Phasuk and Philip Stott, 2004) นอกจากนี้ช่องประตู 2 ต้นยังเคยเป็นจุดแบ่งเขตแดนระหว่างอยุธยาและเวียงจันทน์ในรัชสมัยของพระยาสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.2181 – 2238) แห่งเวียงจันทน์ด้วย (ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง – สมเด็จพระเพทราชาแห่งกรุงศรีอยุธยา) ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างว่า “ส่วนพระยาสุริยขึ้นเสวยราชย์เป็นเจ้าล้านช้างนั้น มีอาณาเขตตกลงลาว (แผ่นดินลาว) ภายใต้แต่ลิผี (หลี่ผี – เมืองโขง) ทางเหนือถึงผาไค (เมืองปากทา) กำชายถึงอโยธยา (แดนเมืองนครราชสีมา) คู่สองต้น กำชวถึงแกว (แดนเวียงคนาม) สารสามงา น้ามา (แม่น้ำมา – เขตแขวงหัวพัน)...”¹¹

¹¹ สุรศักดิ์ ศรีสำออง. ลำดับกษัตริย์ลาว. 2545, หน้า 191. อ้างถึง พงศาวดารล้านช้างตามถ้อยคำในฉบับเดิม. ประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 เล่ม 2 (พระนคร:องค์การคำกูรสุภา). 2506, หน้า 172.

บทสรุป

จากหลักฐานและข้อมูลทางประวัติศาสตร์โบราณคดีที่ผู้เขียนได้นำเสนอมาข้างต้น ล้วนแต่แสดงให้เห็นว่าเส้นทางคมนาคมของผู้คนระหว่างลุ่มน้ำโขงและลุ่มน้ำน่านตอนล่าง ได้มีการเดินทางไปมาติดต่อกันอยู่ตลอด จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า เส้นทางนี้ได้เป็นเส้นทางโบราณมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาจนถึงเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา การพัฒนาเส้นทางคมนาคมระหว่างชุมชนต่าง ๆ โดยการตัดถนนและพัฒนาเส้นทางใหม่ให้สะดวกกับการคมนาคมมากขึ้น ทำให้เส้นทางโบราณดังกล่าวบางส่วนต้องขาดหายไปเหลือเพียงร่องรอยเส้นทางและคำบอกเล่าเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันบางส่วนก็ได้รับการพัฒนาให้เป็นเส้นทางคมนาคมสำคัญซึ่งสามารถเชื่อมโยงบ้านเมืองในเขตภาคเหนือตอนล่างกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนได้ในปัจจุบัน

เมื่อพิจารณาจากเอกสารทางประวัติศาสตร์หลายชิ้น ทั้งพงศาวดารไทยและลาว รวมไปถึงแผนที่โบราณก็จะพบว่า เส้นทางนี้เป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญเส้นทางหนึ่งระหว่างบ้านเมืองในลุ่มน้ำน่านตอนล่าง ลุ่มน้ำปิงตอนล่าง ลุ่มน้ำยมตอนล่างและลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนกับบ้านเมืองในลุ่มน้ำโขงบริเวณตอนกลางของประเทศลาวและเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนของไทย ซึ่งเป็นเส้นทางที่มีความสำคัญทั้งในด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและ

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักร จะเห็นได้จากการสร้างพระธาตุศรีสองรักขึ้นเพื่อเป็นประจักษ์พยานในความสัมพันธ์และเป็นเขตแดนระหว่างอาณาจักรกรุงศรีอยุธยากับกรุงศรีสัตนาคณหุตบนเส้นทางดังกล่าวนี้ด้วย

ผู้เขียนมีความเห็นว่าในอนาคตเส้นทางนี้ควรที่จะได้รับการพัฒนาให้เป็นเส้นทางท่องเที่ยวอันรอยความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักร โดยอาศัยฐานข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์และแหล่งทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่มีอยู่อย่างมากมายตลอดเส้นทางนี้ ไม่ว่าจะเป็นโบราณสถานสำคัญต่าง ๆ บ่อเกลือโบราณ พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้านและความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ เช่น เขื่อนแควน้อยบำรุงแดน อุทยานแห่งชาติน้ำตกชาติตระการ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อุทยานแห่งชาติภูผาเทิบ อุทยานแห่งชาติภูเรือและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง รวมไปถึงแก่งคุนคุนแก่งขนาดใหญ่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ซึ่งอยู่ใกล้กับปากน้ำเลย จุดที่เป็นเสมือนต้นทางจากลุ่มน้ำโขงมาสู่ลุ่มน้ำน่านตอนล่าง หรือสามารถข้ามแม่น้ำเหืองไปฝั่งประเทศลาวบริเวณสะพานมิตรภาพน้ำเหืองไทย – ลาว อำเภอท่าลี่ จังหวัดเลย ซึ่งเป็นเส้นทางเชื่อมโยงไปยังแขวงไซยะบุรีจนถึงเมืองหลวงพระบาง เมืองโบราณเก่าแก่มรดกโลกของลาวได้ แล้วเส้นทางนี้ก็จะเส้นทางใหม่ (แต่เก่า) และน่าสนใจที่จะเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระหว่างไทยกับลาวได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). **ไหว้พระดี แดนอีสาน มงคลสถานร้อยแปดวัด**. กรุงเทพฯ : กองผลิตอุปกรณ์โฆษณาและกองวารสาร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ. (2544). **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดเลย**. กรุงเทพฯ : ครูสภาลาดพร้าว.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ “เจ้าเมืองบางขลัง” ใน **ที่นี้เมืองบางขลัง 2 (ปาฏิหาริย์แห่งกาลเวลา)**. (2552). สุโขทัย : บ้านช่างโฆษณาการพิมพ์.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะ **“ประวัติศาสตร์เมืองชุมทาง กรณีศึกษาเมืองพิษณุโลก”** ใน **วารสารสมาคมประวัติศาสตร์ ฉบับที่ 31 : พุทธศักราช 2552**. (2552). กรุงเทพฯ : สมาคมประวัติศาสตร์ ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณนะและคณะ. (2551). **การวิจัยเอกสารทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเสด็จประพาส มณฑลฝ่ายเหนือของรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2444 (ร.ศ.120)**. พิษณุโลก: รัตนสุวรรณการพิมพ์ 3. เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. (2530). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทศพล จังพานิชย์กุล. (2547). **พระพุทธรูปภูมิอัคราของเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : คอมมา.
- ธีระวัฒน์ แสนคำ **“ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : กรณีศึกษาบ้านบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก”** ใน **รายงานประชุมวิชาการ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ครั้งที่ 3**. (2551). พิษณุโลก : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ธีระวัฒน์ แสนคำ **“ลุ่มน้ำป่าด-ลุ่มน้ำตรอน : ประวัติศาสตร์โบราณคดีบนเส้นทางโขง-น่านตอนกลาง”** ใน **วารสารอารยธรรมศึกษา โขง-สาละวิน ปีที่ 1 ฉบับที่ 2** (ประจำเดือนกรกฎาคม-ธันวาคม 2553).
- ธีระวัฒน์ แสนคำ (บรรณาธิการ). (2550). **ท้องถิ่นศึกษา เมืองด่านซ้าย**. พิษณุโลก : กลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, (เอกสารอัดสำเนา).
- ธีระวัฒน์ แสนคำ (บรรณาธิการ). (2549). **ท้องถิ่นศึกษา เมืองนครไทย**. พิษณุโลก : กลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, (เอกสารอัดสำเนา).
- ธีระวัฒน์ แสนคำ (บรรณาธิการ). (2550). **สังเขปประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก (ฉบับปรับปรุง ปวท. 2552)**. พิษณุโลก : กลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, (เอกสารอัดสำเนา).
- ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**. (2542). กรุงเทพฯ:กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร. “ประวัติบ้านธาตุ” ใน **เทศบาลบ้านธาตุ** สืบค้นจาก www.ckthartloei.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.
- “ประวัติหลวงพ่อหิน วัดศรีสุทธาวาส (วัดเลยหลง)” ใน **อิทธิปาฏิหาริย์ พระเครื่อง** สืบค้นจาก www.ittipatihan.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.
- ปราณี แจ่มขุนเทียน. (2542). **การศึกษาชุมชนโบราณเมืองนครไทย จังหวัดพิษณุโลก**. พิษณุโลก : คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ปราณี แจ่มขุนเทียน. (2536). **แนวทางอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมเมืองพิษณุโลก**. เชียงใหม่ : ส.ทรัพย์การพิมพ์.
- ปราณี แจ่มขุนเทียนและคณะ. (2552). **ประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก**. พิษณุโลก : เทศบาลนครพิษณุโลก จัดพิมพ์.
- ศศิภาภรณ์ พัทธราภา **“ปากโทก : ชุมชนการค้าทางน้ำเมืองพิษณุโลก”** ใน **เก็บตกจากสองข้างทาง**. (เอกสารท้องถิ่นศึกษา กลุ่มประวัติศาสตร์สองข้างทาง ยังไม่มีการอัดสำเนาเผยแพร่)
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เมืองโบราณในอาณาจักรสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **ลุ่มน้ำน่าน ประวัติศาสตร์โบราณคดีของพิษณุโลก “เมืองออกแตก”**. กรุงเทพฯ : มติชน.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). **แอ่งอารยธรรมอีสาน**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. (2548). **กรุงสุโขทัยมาจากไหน ?**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ศุภารา สุจฉายา (บรรณาธิการ). (2539). **เลย**. กรุงเทพฯ : สารคดี.
- สุมาตกร ภูลาขยาว “**ซึ่งข้าสวรรค์ผันน้ำเข้ามา**” ใน **โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต** สืบค้นจาก www.livingriversiam.org สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.
- สุมาตกร ภูลาขยาว “**เขียงคาน : เมืองแห่งแม่น้ำสามสาย (ตอนจบ)**” ใน **กรุงเทพธุรกิจ** (31 มีนาคม 2552) สืบค้นจาก www.bangkokbiznews.com สืบค้นวันที่ 25 พฤษภาคม 2553.
- สุรพล คำวิหกุล. (2549). **แผ่นดินอีสาน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. (2545). **ลำดับกษัตริย์ลาว**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรมศิลปากร.
- สุรศักดิ์ ศรีสำอาง “**นครรัฐน่าน : การแทรกแซงของกรุงศรีอยุธยาและล้านนากรณีพระญาแก่นท้าว**” ใน วุฒิชัย มูลศิลป์ (บรรณาธิการ). (2552). **สายธารแห่งความคิด 3 สารนิพนธ์เชิดชูเกียรติท่านผู้หญิงวรณัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา เนื่องในโอกาสอายุครบ 80 ปี**. กรุงเทพฯ : กองทุนเพื่อวิชาการ วรณัญญา สนิทวงศ์ฯ. สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.(2546). **รายงานเบื้องต้นการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เขื่อนแควน้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก ปีงบประมาณ 2546**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดีกรมศิลปากร.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.(2549). **รายงานสรุปผลการศึกษาการสำรวจและขุดค้นแหล่งโบราณคดีในพื้นที่เขื่อนแควน้อยอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.
- สำนักปลัดเทศบาลนครพิษณุโลก. (2548). **พิษณุโลก วันนี้**. กรุงเทพฯ : งานดีศรีเอชเอ็น.
- หวน พิณรุฬพันธ์. (2514). **พิษณุโลกของเรา**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก จัดพิมพ์.
- Santane Phasuk and Philip Stott. (2004). **ROYAL SIAMESE MAPS : War and Trade in Nineteenth Century Thailand**. Bangkok : River Books.

สัมภาษณ์บุคคล

1. นายศรีโพธิ์ ทองดี อายุ 80 ปี, บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 11 ตำบลท่างาม อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2553. สัมภาษณ์โดยนางสาวสุดารัตน์ แสนคำ.
2. พระครูธรรมธร วีรศักดิ์ นิปปโก อายุ 57 ปี, เจ้าอาวาสวัดโบสถ์ ตำบลวัดโบสถ์ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2553. สัมภาษณ์โดยนายธีระวัฒน์ แสนคำ.
3. พระครูสุมนต์ธรรมกิจ (เอนก จันทโก) เจ้าอาวาสวัดกระบังมังกคารามและรักษาการเจ้าคณะอำเภอพรหมพิราม อำเภอพรหมพิราม จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์วันที่ 12 ธันวาคม 2552, สัมภาษณ์โดยนางสาวสุริยาพร สุดเสนาะ.
4. รองศาสตราจารย์ปราณี แจ่มขุนเทียน อายุ 70 ปี, อาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม อำเภอเมืองพิษณุโลก จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์วันที่ 2 เมษายน 2551. สัมภาษณ์โดยนายธีระวัฒน์ แสนคำ.
5. นายสุข กันหา อายุ 79 ปี, บ้านเลขที่ 48 หมู่ที่ 1 ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก, สัมภาษณ์วันที่ 18 พฤศจิกายน 2550. สัมภาษณ์โดยนายธีระวัฒน์ แสนคำ.